

Milorad Stojević

ŽIVOT I KNJIŽEVNO DJELO IVANA DEŽMANA

(Školski portret o njegovim obljetnicama)

Dr. Milorad Stojević, Pedagoški fakultet, Rijeka, pregledni članak. Ur.: 5. prosinca 1995.

UDK 886.2 : 929 DEŽMAN, I.

Ivan Dežman jedan je od hrvatskih pisaca koji su napisali relativno korektnu količinu književnih i ostalih strukovno-liječničkih djela. Svojedobno je važio kao izuzetan pisac, liječnik i intelektualac, ali je književno i ino vrijeme preispitalo i drugačije vrednovalo njegovo djelo. Bez obzira na to njegova književna i intelektualna osobnost u nekim segmentima njegova života i književnoga rada može i danas izazvati pozornost, pa se na stanovit način pokazati i aktualnom.

I.

Kritički radovi, pregledi i povijesti hrvatske književnosti nisu bili milostivi prema književnome djelu Ivana Dežmana. Štoviše, malo ih se posebice i bavi njime, a kada mu se u njima i spominje ime, ono je paradigma općega i općenitoga, tipičnoga.

Glede takve vrste tekstova čini se da je među prvima na Dežmanova književna djela za njegova života reagirao Vatroslav Jagić,¹ potom u godini smrti o njegovim rukopisima piše August Šenoa,² a 1896. godine, u povodu Matičina tiskanja Dežmanovih *Izabranih spisa*, Franjo Marković im prilaže predgovor,³ dosad najopširniju

1 V. Jagić, *Kratak prijedlog hrvatsko-srpske književnosti od posljednje dvije-tri godine*, u: *Rasprave, članci i sjećanja*, Zagreb 1963, str. 175.

2 A. Šenoa, *Što je Ivan Dežman ostavio na pismu*, Vienac 1873.

3 F. Marković, *O životu i spisih dra Ivana Dežmana*, u: Dr. Ivan Dežman, *Izabrani spisi*, Zagreb 1896, str. V-LV.

raščlambu Dežmanova života i djela. Poslije Markovića nešto više redaka Dežmanu posvećuju Antun Barac⁴ i Vinko Antić.⁵

Dežmanov *rating* nije ni danas bogzna kakav. Primjerice, u Šicelovu *Pregledu novije hrvatske književnosti* spominje se tek kao "pisac nekoliko bezličnih pripovijedaka i epskih pjesama",⁶ u ediciji *Povijest hrvatske književnosti*⁷ Dežmanovo se ime tek usput spominje, i to: kao sudionika u radu Riječke filološke škole,⁸ kao prijatelja Ivana Zajca u Beču,⁹ suradnika u zabavnopučnom časopisu *Naše gore list*¹⁰ i u vezi s predavanjem "ženskinjama glavnoga grada" u Narodnom domu.¹¹ Frangešova *Povijest hrvatske književnosti*¹² ne spominje ga ni jednom, a Vinceova knjiga *Putovima hrvatskoga književnog jezika* govori o Dežmanu u kontekstu Kurelčeva života i rada.¹³ Čini se da je Ivan Dežman bolje prošao u "liječničkoj književnosti"¹⁴ negoli u lijepoj.

Ivan Dežman rodio se u Rijeci 6. svibnja 1841. godine, kada braća Rauch (Levin i Juraj) i turopoljski komeš Antun Danijel Josipović zajedno s "horvatsko-vugerskom strajnikom" traže ukidanje ilirskoga imena, što će im dvije godine poslije i uspjeti, a umjesto čitaonice osnivaju *Kazino*.¹⁵ Te godine u Hrvatskoj izlaze tek *Glasi iz dubrave Žerovinske* Stanka Vraza, *Anka i Stanko* Ane Vidović, *Stjepko Šubić* Ivana Kukuljevića i *Ljubica* Mirka Bogovića.¹⁶

Osnovnu je školu i gimnaziju Ivan Dežman polazio u Rijeci, a presudni su bili u njegovu duhovnome razvitku navlastito gimnazijski dani. Tamo mu, između ostalih, predaje "učitelj narodnoga jezika na latinskih školah rečkih" Fran Kurelac. Osnivač Riječke filološke škole djelovat će ne samo na Dežmana, nego i na neke ostale svoje učenike,¹⁷ ali se taj, gotovo karizmatski, utjecaj neće očitovati u Kurelčevu razlaganju

4 A. Barac, *Hrvatska novela do Šenoine smrti*, Rad JAZU, Zagreb 1952, str. 35, 36, 41, 42, 43.

5 V. Antić, *Rijeka u hrvatskoj književnosti XIX i početkom XX stoljeća*, u: *Pisci Rijeka Zavičaj*, Rijeka 1965, str. 26-27 i passim: 18, 19, 28, 36, 38, 39, 40, 262.

6 M. Šicel, *Pregled novije hrvatske književnosti*, Zagreb 1971, str. 72.

7 M. Živančević, *Ilirizam - I. Frangeš, Realizam*, u: *Povijest hrvatske književnosti*, knjiga 4, Zagreb 1975.

8 O.c., str. 174.

9 O.c., str. 229.

10 O.c., str. 275.

11 O.c., str. 281.

12 I. Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, Zagreb-Ljubljana 1987.

13 Z. Vince, *Putovima hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb 1990, str. 406, 410, 414, 437, 465, 467, 468, 470, 552, 590, 595.

14 F. Marković, o.c., str. XII.

15 M. Živančević, o.c., str. 30.

16 U Rijeci te godine nije tiskano ništa, a u prethodnih deset godina tek 33 stranice u pet "publikacija", ako ne računamo tri prijevoda Pietra Vannia (*Razgovori*), što ih je učinio Vinodolac Franjo Vrinjanin (Fran Vriğanin). Usp. T. Blažeković, *Fluminensia Croatica*, Zagreb 1953, str. 22-25.

zadana školskoga gradiva, ni u promicanju vlastitih jezikoslovnih nazora, nego će politički njegovi pogledi i društvena sagledavanja biti onaj temelj kojim će Dežman biti primamljen hrvatskoj svijesti.

Vjerojatno je Dežman za svojega školovanja u Rijeci poznao dotad tiskane Kurelčeve brošurice o nauku i nekim jezikoslovnim problemima¹⁸ i jedan prijevod,¹⁹ ali su usmeni poticaji bili značajniji. Stoga nije neobično da spjev *Smiljan i Koviljka* Dežman posvećuje "svojem milom učitelju Franu Kurelcu, hrvatskome književniku u znak učeničke zahvalnosti",²⁰ a u stihovanoj *Posveti*²¹ prije spjeva divinizira, gotovo na stari način, svoga učitelja.

Doduše, nijedan Kurelčev učenik, pa tako ni Dežman, nije ustrajao u primjeni njegovih jezikoslovnih nazora, ali su mu svi na određen način ostali duhovno vjerni, a on im je i konkretno znanstveno pomagao. Ivanu Dežmanu je pružio pomoć pri sastavljanju *Rječnika lječničkog nazivlja*²² daviši mu na uvid svoj rukopisni rječnik, ali i pomogavši mu pri stvaranju pojedinih naziva, pa povjesničari hrvatskoga jezika u tom Dežmanovu rječniku vide Kurelčev dvostruk udio.²³ Savjetnička Kurelčeva sjena pratit će i neka pjesnička Dežmanova djela, za koja mu je učitelj davao jezikoslovne, književnoteorijske i ostale savjete.²⁴

Vjerojatno je Kurelac potaknuo i jednomjesečno putovanje što su ga Dežman i Fran Pilepić²⁵ upriličili u šestom gimnazijskom razredu, upoznavši uz mnoge hrvatske

17 Bili su to: Marijan Derenčin, Fran Pilepić, Ivan Fiamin, Ivan Crnčić, Franjo Rački, Bude Budisavljević i Lavoslav Vukelić.

18 *O nauku*, Rieka, Karletzky, 1849. (Za to se djelo ne zna gdje je, a podatak je o njemu T. Blažeković [o.c., str. 27] našla je u: Vinko Premuda, *Jedno Kurelčevo pismo*, Hrvatsko kolo, g. X/1929, str. 165, bilješka 4; *Pârvo-godišnje izvêstje c. k. gimnazie rêčke za školsku godinu 1851-52 kojim sve p. n. gg. poglavare, roditelje, dobročinitelje i prijatelje ovoga zavoda k svečanom premêštjenju mladeži i razdiljenju darov kao takodjer k zaključenju ovogodišnjega školskoga tečaja, koje će se dne 31 sârpnja 1852 obderžavati, pokomo pozivlje Gašpar Kombol, ravnatelj i propovednik. ... U Rêki, Tiskopisom bratje Karletzkyh, 1852; Kako da sklanjamo imena? ili Greške hrvatskih pisac glede sklonovanja osobito 2-a padeža množine od Frana Kurelca, učitelja narodnoga jezika na latinskih školah rečkih Izvadjeno iz školske izviesti za godinu 1851-52. - U Reci, Štamparija bratje Karletzkyh, 1852.)*

19 *Govori iz rimskih pisac. Na hrvatski jezik preveo Frane Kurelac učitelj istoga jezika na latinskih školah Rečkiah.* (...) - Reka, Štamparija bratje Karleckih, 1849.

20 I. Dežman, *Smiljan i Koviljka*, Naklada Svetozara Galca, Zagreb 1865, str. V.

21 O. c., str. VII-IX.

22 *Rječnik lječničkog nazivlja, Sastavio Ivan Dežman, Doktor lječništva i vidarstva, primalj, začastni fizik grada Zagreba i uznički lječnik kod kr. sudb. stola županije zagrebačke. Troškom jugoslavinske akademije znanosti i umjetnosti.* U Zagrebu 1868.

23 Z. Vince, o. c., str. 437: "Dežman u prijevodu latinske medicinske terminologije stavlja na prvo mjesto ili Šulekov naziv ili svoj prijedlog ili naziv koga drugoga (npr. dra Đure Augustinovića, dra Švarca ili Frana Kurelca), već prema prikladnosti naziva"; str. 439: "U svim tim prijedlozima što ih je dao Kurelac dolaze do izražaja osobine njegova rada - tendencija k starijem tipu riječi."

24 F. Marković, o. c., str. XVII, XXIII-XXIX, XXXII.

25 Fran Pilepić, Dežmanov prijatelj, studirao je u Beču, a kao odvjetnik je radio u Rijeci. Bavio se

krajeve i hrvatske književne i političke prvake, potom Petra Preradovića, Ivana Trnskog²⁶ i Vatroslava Bertića,²⁷ što je učvrstilo njihove rodoljubive zanose.

Ivan Dežman je završio riječku gimnaziju 1858, koje godine otpočinje u Beču studirati medicinu. Uskoro postaje šarmer hrvatske bečke intelektualne elite, poglavito književničke. Istodobno s medicinskim studijem sav se predaje tzv. širenju duhovnoga i životnoga obzora. Čita hrvatsku i slavenske književnosti, prati dramski i operni repertoar, posjećuje izložbe likovnih umjetnika. Sluša predavanja Roberta Zimmermanna, filozofa čija je estetika znatno obilježena idejama formalne estetike Friedricha Herbarta. Zimmermann će znatno utjecati na estetičke ideje Franje Markovića,²⁸ putem njega i na one Stjepana Miletića,²⁹ a Branimir Livadić 1894. g. u Zimmermanna brani doktorsku tezu s naslovom *Das Wesen des Lyrischen*.³⁰

Iako bi se moglo odmah pomisliti da su Zimmermannova predavanja djelovala na Dežmanov beletristički rad, a glede stajališta o formalnoj analizi pjesme,³¹ usudio bih se reći da su Zimmermannova estetička stajališta, doduše simplificirana i potpuno pragmatizirana, znatno nazočna zapravo u nekim medicinskim njegovim člancima,³² mada se to isprva teško povezuje.

Možda je od Zimmermannovih predavanja u Dežmanovim beletrističkim radovima ostalo implicitno nazočno stajalište po kojem je umjetnost intelektualna zabava³³, što Marković, Dežmanov prijatelj i Zimmermannov đak i teorijski sljedbenik, i izravno sugerira u svom predgovoru *O životu i spisih Dra. Ivana Dežmana*, kada kaže da se on, Dežman, tek u dokolici bavio književničkim radom i duhovnom nadgradnjom uopće.³⁴

---

politikom, pomorskim pravom i pomorskom hipotekom. Suradivao je u *Mjesečniku, Slobodi i Viencu*. Zasebno je tiskao djelo *Kakav je rječnik hrvatskoga jezika kojega izdaje hrvatska akademija*, Sušak 1880. Dopisivao se s G. Carducciem.

26 F. Marković, o. c., str. VII-VIII.

27 V. Antić, o. c., str. 26. U kazalu navodi da se radi o Živku Bertiću, a spominje i stanovitog Benka.

28 F. Marković, *Razvoj i sustav obćenite estetike*, Zagreb 1903.

29 Miletićeva "je pozicija u estetičkom pogledu zapravo kryptoidealizam herbartističke provenijencije, po svemu sudeći ne bez posredovanja Franje Markovića u korištenju estetikom Roberta Zimmermanna." (Z. Posavac, *Estetika u Hrvata*, Zagreb 1986, str. 156-157.

30 Z. Posavac, o. c., str. 163-164.

31 K. E. Gilbert-H. Kuhn, *Istorija estetike*, Beograd-Sarajevo 1969, str. 423.

32 I. Dežman, *Izabrani spisi, Izabrana zdravoslovna pouka*, str. 99-227 (*O ljepoti i njegovanju čovječjega tijela, O ljepoti i njegovanju čovječje kože, O ljepoti i njegovanju kose, O odielu i modi prema ljepoti i zdravlju, O ljepoti i njegovanju čovječjih očiju, O ljepoti i njegovanju duha i srca*).

33 K. E. Gilbert-H. Kuhn, *ibid*.

34 F. Marković, *O životu i spisih...*, str. VIII-IX.

Osim filozofa Roberta Zimmermanna Dežman je u Beču slušao i povjesničara umjetnosti Rudolfa Eitelbergera, posjećivao Muzej za umjetnost i industriju, kojemu je od 1864. g. (kada Dežman stječe "doktorstvo lječničva") Eitelberger i direktor. Budući da je tada Ivan Dežman već sasvim nacionalno osviješten i skroz domoljuban, nije isključeno da je znao za Eitelbergerova putovanja po Dalmaciji, što ih je izveo s arhitektom (ne filozofom!) Zimmermannom, i cijenio njegovo djelo o spomenicima Raba, Zadra, Nina, Šibenika, Trogira, Splita i Dubrovnika.³⁵ To više je to moguće što je Rudolf Eitelberger, profesor na obrtnoj akademiji i profesor povijesti umjetnosti na Bečkom sveučilištu, prvi među inozemnim znanstvenicima proučavao spomenike iz doba hrvatske narodne dinastije.³⁶

U Weghuberovoj i Wenzelovoj kavani, tim dvama glavnim sastajalištima hrvatskih đaka i studenata u Beču, a možda i "kod objednoga ili večernjega stola u Riedhofu",³⁷ Ivan Dežman raspravlja o hrvatskoj politici i književnosti, o recentnim ostvarenjima u *Pozoru*, *Glasonoši*, *Naše gore listu*.

U tom razdoblju, od Dežmanova odlaska (1858) do odlaska iz Beča (1865), hrvatska su politička zbivanja u znaku austrijskoga poraza u Italiji, Listopadske diplome i pada ministra Aleksandra Bacha, hrvatski kancelar postaje Ivan Mažuranić, a hrvatski je jezik i službeno službeni jezik u Hrvatskoj. Hrvatske parlamentarne borbe vode se između Narodne stranke, unionista i direktaša (pravaša), opozicionari dospijevaju u zatvor ili gube posao. Ton politici i književnosti ne daje više pojam ilirizam nego kroatizam.³⁸ Od značajnijih hrvatskih djela u tome razdoblju (1858-1865) Dežman je u Beču mogao pročitati Bogovićeve *Matiju Gupca* i *Pripovijesti* (1859), *Krijesnice I-II* (1863-1865) Ivana Trnskoga, *Izabrana djela* (1862) Janka Jurkovića, ali i prvi hrvatski, i južnoslavenski, prijevod *Evgenija Onjegina* (1862) što ga je učinio Špiro Dimitrović, potom drugo izdanje Kukuljevićevih *Pjesnika hrvatskih* (21858), *Bibliografiju hrvatsku* (1860 i 1863), kao i *Ogledalo književne poviesti Jugoslavjanske na podučavanju mladeži* Šime Ljubića, tiskano u dva navrata u Rijeci (1864 i 1869).³⁹

35 Rudolf Eitelberger, *Die mittelalterlichen Kunstdenkmale Dalmatiens in Arbe, Zara, Nona, Sebenico, Trau, Spalato und Ragusa*, Wien 1861.

36 Usp. *Enciklopedija likovnih umjetnosti*, 2, Zagreb MCMLXII, str. 185-186. R. Eitelberger je opremio svoje djelo tablicama i slikama, a prepisao je i neke rimske natpise, kao i natpis župana Godežava s nad vratnika Crkve Sv. Križa u Ninu.

37 F. Marković, o. c., str. VIII-IX.

38 M. Živančević, o. c., str. 46.

39 U Rijeci je u tom razdoblju (1858-1865) tiskano tridesetak tiskovina raznolike vrijednosti. Između njih, možda, valja spomenuti one s književnoga područja: *Riečnik ilirsko-talijanski. Polag najnovijih izvora sastavio ga o. Dragutin A. Parčić Tretjeg Reda Sv. Frane*. U Zadru, Petar Abelić Knjigar-Izdavatelj (Fiume, Tip. di E. Rezza,) 1858; *Edipos. Tragedia u pet čina Jura Matie Špor-a*. Na Rieci, Slovutis i izdavanje E. Rezze, 1858; *Pokorni i mnogi ini Psalmi Davidovi složeni u slovinjski jezik na čislo i miru po Šimunu Budineu, popu zadrarinu. Pėsma o Muci Gospodinovoj od Iva Tomka Mrnavića, splichanina. Iznovice na vidik ih iznesē i o popu zadorskome progovori Fran Kurelac starinom Ogulinac rodom iz Bruvna u Krbavi*.

Između Pratera i duhovne nadgradnje domoljublja Ivan Dežman godine 1864. stječe "s liepim uspjehom doktorstvo lječništva",⁴⁰ a godinu dana poslije postiže doktorstvo kirurgije i magisterij primaljstva. Tako završava Dežmanovo bečko životno razdoblje. Vratit će se Beču u listopadu 1873. g., kada će se zaraziti kolerom od koje će uskoro umrijeti.

Ostavljajući s Bečom i studentske platonske snove o krasotici, kćeri ravnatelja Dunavskog parobrodarskog društva u Beču, skončao je Dežman u bračnome okružju Kornelije Šmit, kćeri predsjednika zagrebačkog Sudbenog stola. Između Rijeke i Zagreba Dežman je izabrao hrvatsku prijestolnicu kao svoje radno i duhovno prebivalište, u kojemu je proveo vrijeme do 1873. godine, kada ga je zadesila smrt, u povodu čega je nekoliko značajnih i beznačajnih hrvatskih pisaca ispjevalo svoje tužaljke i nadgrobnice.⁴¹

II.

Ivan Dežman je počeo pisati šezdesetih godina,⁴² kada je otpočeo i tiskati svoja djela, najprije u časopisima a potom i kao knjige.

Po nekim tipologijama spadao bi Dežman u treću skupinu pisaca što se u hrvatskoj književnosti javljaju pri kraju apsolutizma, a u razdoblju od ilirizma prema realizmu.⁴³ Prema drugima⁴⁴ spadao bi, ako ropski slijedimo periodizaciju samo po godinama, dijelom u epohu pod naslovom *Književnost u funkciji konstituiranja moderne hrvatske nacije (1836-1865)*, odnosno u njenu drugu periodu označenu nacionalnim pseudoromantizmom, dijelom u epohu nazvanu *Hrvatski protorealizam i realizam (1865-1892)*.⁴⁵

Dežmanova rukopisna ostavština na svoj kronološki početak stavlja *Petdeset domorodnih sonetov*, što su, po Markovićevu svjedočenju,⁴⁶ bili spjevani o tisućitoj obljetnici Sv. Ćirila i Metodija (1863). U strukturu se Dežmanovih soneta, što se javljaju dvadesetak godina poslije Mažuranićevih prvih soneta u tzv. novijoj hrvatskoj književ-

- Na Rěci, Troškóm pišćevim, (Slova Herkula Rezze,) 1861; *Car Murat II. i republika dubrovačka. Drama u peterih činih Jura Matie Špora.* - Rieka, Slova Rezzova, 1861; *Nješto o našem glagolu. Pisa Vinko Pacel.* (Na Rieci, Tiskom E. Rezze) 1862; *Grobnik. Spievao P. A. Kazali.* Riečki Tiskarski zavod, 1863.

40 F. Marković, o. c., str. X.

41 I. Trnski u *Viencu* (1873), V. Vežić u *Viencu* (1874) [usp. Marković, o. c., str. LII] i Ante Kovačić (*Elegija na smrtnom odru dra Ivana Dežmana*, *Bunjevačka i šokačka vila* 26/1873)

42 F. Marković, o. c., str. X.

43 M. Šicel, o.c., str. 43.

44 A. Flaker, *Književne poredbe*, Zagreb 1968, str. 29-36.

45 O polemici glede terminoloških problema usp. A. Flaker, o. c., M. Šicel, *Stvaraoci i razdoblja*, Zagreb 1971, str. 267-278.

46 F. Marković, O. c., str. XVII.

nosti,⁴⁷ ovaj put nećemo dirati, ali je bjelodano u njima dvoje: s jedne strane tipična tema o slavenskoj slozi, a s druge strane Dežman tu temu realizira kroz skupinu svojih soneta u vrijeme kada se već smatra da je ta ideja gotovo prevladana, pa se s različitih pozicija odustaje od nje.

Brojem 50 naslovljen je i drugi pjesnički rukopis Dežmanov: *Petdeset pričic*. Marković tvrdi da su po svojoj predmetnotematskoj strukturi te pjesme/pričice zapravo basne, kaže za njih da im je stih lak i okretan, pa bi ih valjalo uporabiti u kakvoj knjizi za puk ili za mladež.⁴⁸ Jedna od tih basni tiskana je u *Glasonoši* 1862. g. (br. 2), kao što su i dva soneta iz prethodnog rukopisa tiskana u *Vijencu* (1874) poslije autorove smrti.

Drama *Varadinka Mara* također je ostala u rukopisu. Ta drama "određuje narodnim desetercem (sa sinicezami) poznatu iz narodne pjesme junakinju, koja je pripomogla porazu Turaka g. 1716. pod Petrovaradinom, kad mu je slavni vojvoda Eugen došao u pomoć. (...) Konceptcija, a najpače razvoj radnje ipak je više epske nego li upravo dramske naravi; i dikcija pjesnička, povodeći se za pučkom pjesmom čestim palilogijami i drugim epskim osobinama, više ima epsku obširnost nego li dramsku kratčinu."⁴⁹

* Prvo tiskano pjesničko djelo Ivana Dežmana bila je epska pjesan *Smrt grofa Josipa Rabate*, što ju je objelodanio *Naše gore list* u nastavcima kroz pet brojeva (3-7) g. 1861. Kada se ta pjesan pojavila, svratila je na sebe pozornost naizmjeničnom porabom deseteraca i osmeraca, kao i temom što govori o okrutnu postupku senjskog grofa i kapetana Rabate prema "ustaškim sokolovima"⁵⁰ i njihovoj osveti. Možemo i zamisliti kakav je bio prosjek tadašnjeg hrvatskoga pjesnikovanja kada je ta epska pjesan pobudila takvu pozornost. Vjerojatno se, ne samo glede te pjesme, ostvario kritički obzor očekivanja da naši pjesnici europeiziraju elemente narodne pjesme⁵¹ a istodobno zadržavaju neke mitske momente iz vlastite povijesti. Osim toga, naviješta se u tome konceptu pomalo i Šenoin program što ga je kasnije (1865) u *Glasonoši* objavio pod naslovom *Naša književnost*,⁵² gdje se prvovrsno ustraje na potrebi tendencioznosti u hrvatskoj književnosti.

Valjda je Dežmanu ponajviše pjesničke slave donio ep *Smiljan i Koviljka*. Za nju je još Jagić rekao da "ima veoma krasnih epizoda, ali je cijela na preširoko

47 M. Živančević, o. c., str. 84.

48 F. Marković, o. c., str. XVII.

49 O. c., str. XVII-XVIII.

50 O. c., str. XVI.

51 I. Slamnig, *Nacrtr razvoja hrvatskoga pjesništva od Kačića do Matoša*, u: *Sedam pristupa pjesmi*, Rijeka 1986, str. 104.

52 A. Šenoa, *Naša književnost*, u: *Hrvatska književna kritika I*, Zagreb 1960, str. 155-162.

osnovana⁵³. To najambicioznije Dežmanovo djelo mnogi nazivaju romantičnim epom, uočavajući dodir usmene poezije i Ariosta,⁵⁴ ali i Gundulića, Mažuranića i Tassa.⁵⁵ No ambicija je nadišla pjesničku realizaciju.

Slične je intonacije nešto kraći spjev *Zrinjski*,⁵⁶ s time da je ovdje ponešto nazočnija usmena provenijencija, povijesna je "točnost" narativnih sekvenci vezana za monografiju o Nikoli Zrinskome autora Matije Mesića, a opća je nakana domoljubna. Po općim nakanama, ne i po dosegu, taj se spjev nastavlja na kolekciju djela hrvatske književnosti o Sigetu i sigetskim junacima.

Pjesmarica *Poletar*, iako tiskana 1868, ako je vjerovati proslavu zbirci pod naslovom *Domorodni čitatelju!*, predstavlja Dežmanove "pěsničke prvine",⁵⁷ tojest svojevrsnu pripravu za ambicioznije djelo *Smiljan i Koviljka*. U većem dijelu pjesama *Poletara* prepoznaju se narativne i metričke vježbe za spomenuti spjev, a prvovrsni je cilj i ovdje, ispisan toposom poniznosti pred čitateljem,⁵⁸ učiniti se minornim, što i nije bilo teško, potom uputiti čitatelja na izvedbeni pragmatički cilj: upućivanje na domaća vrela, i globalni tematski cilj - domorodnost i domoljubnost.

Zbirka *Poletar* ima i poetski dodatak, što ga čine prijevodi Lessingovih epigrama, njih dvadeset i četiri, i prijevod *Paklena zborna*, ulomka četvrtog pjevanja Tassova *Jerusolima oslobođena*, kako naslov prevede Dežman. Ti prijevodi ne uznose umijeće svoga prevoditelja, ali zacijelo, barem dijelom, otkrivaju njegov krug interesa, viševrsno pragmatičan i s poetološke i s idejne strane.

Valja pjesničkome Dežmanovome djelu još pridodati libreto za Zajčevu operu *Ban Leget*, što ga je učinio prema predlošku, baladi *Leget* stanovitog Aleks. Šuljoka.⁵⁹ Treba spomenuti i veći broj raznovrsnih pjesama što ih je dao tiskati ponajviše u *Viencu*, kome je bio i glavni urednikom poslije smrti Ivana Perkovca, od godine 1871. do smrti, otkad u tome časopisu glavnu riječ vodi najprije F. Marković a potom Šenoa.

Nije Dežman stvarao samo stihove i prevodio. Možda se, zbog Barčeve iscrpne studije *Hrvatska novela do Šenoine smrti* gdje mu je podario nešto više redaka, može doimati da je Dežman za hrvatsku književnost znatniji kao pripovjedač, iako je napisao malo takve proze. Vjerojatno taman toliko da se izreče i ova završna prosudba Barčeva o njegovu proznome radu: "Vrijednost Dežmanovih novela odgovara vrijednosti nje-

53 V. Jagić, o. c., str. 175.

54 A. Barac, *Ivan Dežman*, u: *Književnost Istre i Hrvatskog primorja*, Rijeka-Zagreb 1968, str. 581; F. Marković, o. c., str. XIX.

55 F. Marković, o. c., str. XXII-XXIII, XXIX-XXXIV.

56 Tiskan je u *Viencu* br. 30-49 za g. 1869. i u *Sabranim spisima*, str. 32-67.

57 I. Dežman, *Poletar*, Naklada Svetozara Galca, Zagreb 1868, str. 3.

58 Ibid.

59 Ta je Šuljokova balada tiskana u *Viencu* "negdje u god. 1869/70" (F. Marković, o. c., str. XV).

gova ostaloga književnoga rada.⁶⁰ Četiri pripovijesti tiskao je u *Viencu* od g. 1869. do 1873, a naslovi su im: *U Mokricah*, *Donato Donati*, *Nuernberžki viećnik* i *Domorodac dakako*.

Prva, *U Mokricah*, jedna je od onih tipičnih tzv. povijesnih ili pseudopovijesnih proza što ih je bilo i prije i poslije Dežmana, s jednakim ili sličnim manama, labavom intrigom, nemotiviranim postupcima, itd. Ta pripovijest, između ostaloga, kako reče Dežmanov najopširniji prikazivač, "nije, kao prvienica, posve dotjerana u psihologijskih tančinah".⁶¹

U drugoj pripovijesti, s naslovom *Donato Donati*, Dežman je vremenski priču pomaknuo za dva stoljeća unaprijed, u XIX. stoljeće, a zbiva se u Rijeci. U njoj s jedne strane naziremo dobro nam znanu literarnu spletku romantične proze o ljubavi brata i sestre, jer ne znaju jedno za drugo, a s druge strane sveprisutnu domorodnost što je glavnome aktantu Donatu utjelovljuje u dušu učitelj Budislav, još jedna, ovaj put literarna inkarnacija starine Kurelca.⁶²

Navodno je *Nuernberžki viećnik* pisan na temelju stvarnosne podloge,⁶³ ali je i tu priču više pisala domoljubnost negoli žar da se napiše književno djelo. Cilj i uzrok jednak je i u priči *Domorodac dakako*, s ponešto promijenjenim osnovnim ambijentom, ali navlas istim fabularnim tlorisom i pragmatiskim prisegama na svetu ljubav prema domovini.

Možemo opet ponoviti za Barcem da tu ima "nešto realizma",⁶⁴ pogotovo u dijelovima *Donata Donatia* i u *Domorocu dakako*, ali je to mali zalog za kakvu afirmativniju ocjenu.

Već je rečeno kako Ivan Dežman nije pisao samo lijepu negoli i liječničku književnost. Prvencem takve književnosti smatra se *Rječnik lječničkog nazivlja* iz g. 1868. U njegovu sastavljanju rabio je, osim Kurelčevih, i iskustva Bogoslava Šuleka, Đure Augustinovića i dr. Švarca,⁶⁵ V. S. Karadžića i dr. Kincela.⁶⁶ Te godine tiskao je djelo *Lječnička izvješća (visa reperta) za praktičnu porabu lječnikov* i osnovao Društvo za popularna znanstvena čitanja, namijenjena osobito ženskome spolu, a Dežmana drže začetnikom takvih znanstvenih čitanja u nas. U tijeku više godina objavio je mnoge rasprave s medicinskoga područja raznovrsnih tema, a potom knjigu *Čovjek*

60 A. Barac, *Hrvatska novela do Šenoine smrti*, str. 43.

61 F. Marković, o. c., str. XLV.

62 O. c., str. XLVI.

63 O. c., str. XLVI-XLVII.

64 A. Barac, o. c., str. 42.

65 Z. Vince, o. c., str. 437.

66 F. Marković, o. c., str. XII.

prema ljepoti i zdravlju (1871), kojoj je pridodan rječnik stručnih naziva i desetak anatomskih slika.

Možda će izgledati preuzetno, ali bih se usudio reći da postoji veza između Dežmanove liječničke prosvjetne djelatnosti, odnosno svojevsne medicinske "estetičke", i postilirskoga književnoga recepta što ga je Dežman pokušao provesti. Pragmatični tloris obaju programa, barem ako se prosuđuje iz poglavlja njegovih *Izabranih djela* pod naslovom *Izabrana zdravoslovna pouka*,⁶⁷ gotovo je identičan. Glede toga držim da su vrijedne ove globalne sukladnice: stil priopćavanja, stanovita "fabularnost" medicinskih spisa, pragmatičnost, utilitarnost, pa čak i domorodnost.

Na kraju, Ivan Dežman učinio je još neke tekstove, ali oni bitno ne utječu na opću sliku o njemu, kao što utječe podatak da se između mnogih djelatnosti aktivno bavio i politikom. Bio je narodni zastupnik u Hrvatskome saboru, sudjelovao u izradi zakona o sveučilištu, kazalištu i dramskoj školi, poticao je osnivanje medicinskog fakulteta, vodio *Vienac*, pomagao u radu *Kola* i *Matice*.

K jednu, još samo dva mišljenja. Prvo je: Dežman nije bio stvaralac,⁶⁸ drugo je: više je bio organizator nego književnik.⁶⁹ Treće bi moglo glasiti ovako: Ivan Dežman je ipak ostavio stanovit trag u kulturnoj povijesti Hrvata na zalasku hrvatskog narodnog preporoda i u osvitnu nove književne epohe.

SUMMARY

Milorad Stojević

LIFE AND LITERARY WORK OF IVAN DEŽMAN

Ivan Dežman is a Croatian writer who wrote a considerable amount of literary and medical works. At one time he was considered a very outstanding writer, physician and intellectual, but his work was later evaluated differently. Nevertheless, his intellectual and literary personality in some aspects of his life and work may seem actual even today.

67 O. c., str. 97-227.

68 A. Barac, o. c., str. 46.

69 I. Frangeš, o. c., str. 281.